

УДК 355.1.091(092),,1918”

Павло ГАЙ-НИЖНИК

ГНАТ ЗЕЛЕНЕВСЬКИЙ – СТАРШИЙ ОСАВУЛ І ГЕНЕРАЛЬНИЙ БУНЧУЖНИЙ ТОВАРИШ ГЕТЬМАНА ВСІЄЇ УКРАЇНИ П.СКОРОПАДСЬКОГО

У статті висвітлюються сторінки життєпису одного з найбільш утаємничених, неоднозначних і водночас впливових осіб в особистому оточенні Гетьмана України П. Скоропадського (1918 р.) – ад’ютанта глави Української Держави – Г. Зеленецького.

Ключові слова: Зеленецький, ад’ютант, Гетьманат, Українська Держава, Скоропадський, осавул, Гетьман, генеральний бунчужний.

В статтє освещается страницы биографии одного из наиболее осведомленных, неоднозначных и в то же время влиятельных людей в личном окружении Гетмана Украины П. Скоропадского (1918 г.) – адъютанта главы Украинской Державы – Г. Зеленецкого.

Ключевые слова: Зеленецкий, адъютант, Гетманат, Украинская Держава, Скоропадский, есаул, Гетман, генеральный бунчужный.

The article highlights the pages of biography of one of the most knowledgeable, ambiguous, and at the same time, influential people in the personal environment of Getman of Ukraine P.Skoropadsky (1918) - Adjutant of the Ukrainian State head – G. Zelenevsky.

Key words: Zelenevsky, Adjutant, Hetmanate, Ukrainian State, Skoropadsky, captain, Getman, chief bunchuzhny.

Гнат Зеленецький – особа мало-відома в українській історії й водночас досить утаємничена й неоднозначна навіть для своїх сучасників, які небезпідставно вважали його найбільш наближеним до Гетьмана України П. Скоропадського, а отже і одним з найвпливовіших особистих радників глави Української Держави. Старший осавул Гетьмана, його генеральний бунчужний това-

риш, полковник української служби (у 1918 р.) Г. Зеленецький у колі решти довірених осіб П. Скоропадського та гетьманського почту виглядав найколеритніше не лише завдяки власному життєпису, але й своєму зовнішньому вигляду. Тогочасний директор Української телеграфної агенції (УТА) Д. Донцов у щоденникові писав про Г. Зеленецького, що у „своїй ма-

льовничій черкесці, з розділеною на боки сивою бородою, щуплий, вище середнього росту, він – як і писар Полтавець – був дуже декоративною постаттю в палаці”¹.

Щодо, власне, посадової ролі та повноважень як старшого осавула, так і бунчукового (бунчужного) товариша Гетьмана, то офіційно вони були сформульовані у спеціальному додатку № 8 до Положення „Про Головну Квартиру Гетьмана”. У ньому зазначалися штатний склад осіб, що безпосередньо мали перебувати „біля Гетьмана”, їхня річна зарплатня та класифікація посад. Загалом у П. Скоропадського числилося 20 ад’ютантів, річне утримання яких обходилося державній скарбниці в 214 тис. 800 крб. Двоє бунчукових товаришів, посада яких відповідала III класі, складали вищий щабель почту Гетьмана з утриманням по 18 тис. крб. на рік кожному². Їхні повноваження та обов’язки визначалися окремим Положенням „Про Генерального бунчужного товариша Ясновельможного Пана Гетьмана”³.

Бунчукових товаришів призначав особистим розпорядженням сам Гетьман. Вони виконували доручення глави держави „по огляду губерній у всіх відношеннях Державного Управління; по стягненню податкових недоїмок в разі надлишнього їх де-небудь накопичення; по ревізії як відомств, так і окремих управлінь, установ і діяльності службових осіб”⁴. Від інструкцій Гетьмана залежали й територіальний обшир та повнота повноважень бунчукових товаришів. Ці спеціальні представники Гетьмана

**Гетьман всієї України
П. Скоропадський. 1918 р.**

з його вказівки отримували право втручання в роботу державного апарату, можливість інспекції як будь-якого державного, так і громадського органу. Так само лише Гетьманові вони були підзвітними, а де-юре прирівнювалися в правах до посади товаришів (заступників) міністра⁵. У підпорядкуванні бунчукових товаришів перебували один урядовець для особистих доручень (посада V класи, зарплатня – 12 тис. крб.⁶) з правами директора департаменту та канцелярський урядовець (посада VII класи, утримання – 8 тис. 400 крб. на рік⁷) з правами столоначальника. За потреби у розпорядженні бунчукових товаришів могла бути надана канцелярія, до праці в

якій залучалися особи з державного органу за їхнім власним вибором (кількість людей, що відряджалися на роботу до канцелярії узгоджувалася з начальником Штабу Гетьмана)⁸. Генеральні бунчукові товариші та генеральні старшини для доручень отримували також державне помешкання, або ж відповідні кошти для його найму в розмірі, що визначався загальною постановою для товаришів міністрів⁹.

У особистому розпорядженні П. Скоропадського було також 11 гетьманських осавулів (посада III класи), з яких 5 – старших осавулів із зарплатнею у 12 тис. крб. на рік кожному¹⁰. Втім кількість осавулів протягом всього періоду існування гетьманської влади не була стабільною, проте й істотно не змінювалася за весь цей час¹¹. Вони виконували різні доручення глави держави, несли при ньому чергування (в порядку, встановленому наказом по Штабу Гетьмана), підпорядковувалися одному з генеральних старшин і призначалися на посаду за вибором Гетьмана наказом по армії і флоту. Старші осавули користувалися правами командира полку, а молодші – командира окремого батальйону¹².

Ад'ютанти гетьмана також постійно чергували над сходами у передпокоях гетьманського палацу¹³. Відповідно до традиції російської імператорської армії, вони носили аксельбант старого зразка. Крім того, гетьманські ад'ютанти вирізнялися петлями у вигляді трилисників на жупані та білим

верхом хутряної шапки. Осавули, які, наприклад, числилися при Штабі Гетьмана, мали шифрування на погонах і значок у вигляді перехрещених булав на тулії кашкета (його, до речі, носили й у власному конвої глави держави, проте шифрування було іншим). У зв'язку з тим, що багато ад'ютантів П. Скоропадського були його особистими знайомими чи товаришами по колишній службі, деякі з них дозволяли собі „прикрашати” частини уніформи, як, приміром, додати до підбородного паска на кашкеті муфточки із золотого галуна (як у сердюцькій дивізії), чи замість бриджів носити шаровари (як генерали Української Держави), або ж мати при собі кавказьку шаблю (як Гетьман) тощо.

Втім, начальник Штабу Гетьмана Б. Стеллецький¹⁴ згадував, що фактично постійно „обслуговували особисте життя Гетьмана”, окрім генерального писаря І. Полтавця-Остряниці та бунчукового товариша О. Вишневського (якого досить швидко було зміщено), лише чотири особистих ад'ютанти – О. Сахно-Устимович, Г. Зеленевський, Крига та В. Кочубей, а в останні часи Гетьманату „додалася ще одна важливіша людина, величезного зросту, в черкесці, що весь час обертала своїми великими гарними очима”¹⁵. Цією людиною в черкесці був туркмен Абдул Західов.

Найближчими ж довіреними особами П. Скоропадського стали, окрім начальника його особистого Штабу, заступник міністра закор-

донних справ Української Держави й персональний секретар та радник Гетьмана О. Палтов¹⁶, генеральний писар і начальник гетьманської канцелярії І. Полтавець-Остряниця та особистий ад'ютант Гетьмана Г. Зеленевський.

Колишній прапорщик російської служби Гнат Зеленевський був (через свою „веселу” вдачу) збанкрутілим поміщиком з Подільської губернії, вірогідно з Меджибожчини. Згодом він перебував при штабі 1-го Українського (34-го армійського) корпусу, котрим командував генерал П. Скоропадський, чергував там на телефоні й завідував їдальнею. Щодо деяких рис людської вдачі Г. Зеленевського та доволі туманного епізоду з його армійського життя, видається досить цікавою інформація, яку пригадав свого часу, щоправда не без відчутних ноток особистої неприязні, начальник власного Штабу Гетьмана Б. Стеллецький, котрий з обов'язку своєї служби здобув її очевидно не з довільної цікавості. „Зеленевський являє собою той особливий тип російських інтелігентів, – згадував він, – які в силу якихось випадкових обставин здобули гарну домашню освіту, проте потім були викинуті на вулицю напризволяще долі без коштів та атестата. Цим нещасним неукам, надто тим, котрі були обдаровані природним розумом, залишалось кинутися у ту чи іншу авантюру. З них виходили шулера, альфонси й т.п. паразити. Багато завершували свою кар'єру в місцях не надто віддалених, але ті котрі до пори

Г. Зеленевський та І. Полтавець-Остряниця. Київ, 1918 р.

до часу, заспокоївшись під чийсь-небудь високим заступництвом, продовжували свою діяльність.

Малися дані, що Зеленевський був за якийсь вчинок вигнаний з полку і потім за якусь темну справу відбував покарання у в'язниці цивільного відомства. З оголошенням [Першої світової] війни був призваний у офіцери, незалежно, з яких причин він залишив службу, і ось таким чином знов в офіцерських погонах опинився Зеленевський. І ось, нарешті, йому повезло: він випадково потрапляє господарем офіцерської їдальні де столується командир корпусу¹⁷. Цим командиром, як відомо, був П. Скоропадський з яким невдовзі й зійшовся Г. Зеленевський.

Вони познайомилися у штабі 34-го армійського корпусу, коли Г. Зеленевський чергував при телефоні й постійно щось плував. Зауваживши це своєму оточенню, генерал П. Скоропадський почув, що той є доволі цікавою людиною, тож і побажав з ним познайомитися. Сам Гетьман змальовував його як вже немолодого чоловіка, сердешного поміщика, але спритного та надзвичайно охочого випити і добре поїсти, „що прокутив усе своє майно, багато мандрував, говорив на усіх мовах”¹⁸. Попри те, що ад’ютант був „великим ледарем”, як зазначав сам П. Скоропадський, він був для Гетьмана, „мов нянька”, а тому глава держави й не звертав уваги на ці „життєві дрібниці”.

Втім, вже згадуваний Б. Стеллецький визначав цілком типажно-психологічне взаємне тяжіння та взаємопотребу одне в одному цих двох, здавалося б, достеменно відмінних за соціальним та посадовим становищем людей ще з часів 34-го армійського корпусу. Саме тут, на війні, й зійшлися завідуючий армійською їдальнею Г. Зеленевський та його командувач – командир корпусу, „петроградський барин, поціновувач смачно попоїсти, потеревеняти французькою та англійською, почути кілька пікантних анекдотів, та й не проти познайомитися з гарненькою жіночкою, але все це мало бути зроблено строго пристойно й щоможливо непомітно. І ось Зеленевський – це знахідка, в глушині бойового становища, серед різноманітних надо-

кучливих службових доповідей, чвар, бруду, смеріду...

Зеленевський лише ходить за Скоропадським; він чудово розуміє, що де б Скоропадський не був, він усюди буде Скоропадським, аристократом, зі зв’язками та впливом, а Скоропадського так легко ублажити, аби не намозолити Скоропадському чварами й взагалі не примушувати його думати.

Скоропадський чуйкою розуміє, що Зеленевський спритний шахрай, проте позаяк сам Скоропадський цим шахраєм не може бути, то йому приємно, що шахрай у його руках”¹⁹.

Тож Г. Зеленевський залишався при П. Скоропадському й після відставки генерала і вони навіть згодом (у лютому – квітні 1918 р.) разом жили у готелі „Кане” в Києві напередодні гетьманського перевороту, ділячи між собою трикімнатний номер. Він був одним з провідних членів підпільної організації „Українська народна громада”, очолюваної генералом П. Скоропадським, яка готувала повалення Центральної Ради²⁰. У квітні 1918 року Г. Зеленевський брав участь у переговорах П. Скоропадського із представниками німецького командування у „Гран-Отелі” та супроводжував його й на З’їзд хліборобів 29 квітня 1918 року, де того було проголошено Гетьманом України. Від того дня Г. Зеленевський вже був ад’ютантом Гетьмана. З 16 червня 1918 р., згідно з наказом військового міністра О. Рогози, Г. Зеленевський увійшов до складу нової Генеральної ко-

зацької ради, яка за дорученням П. Скоропадського мала розробити козацький Статут відповідно до запланованої козацької реформи (ліквідація Вільного козацтва й впровадження козацтва як стану та війська на чолі з Гетьманом)²¹. Разом з гетьманським комендантом К. Прісовським²², головою особистої канцелярії П. Скоропадського – військовим старшиною, генеральним писарем І. Полтавцем-Остряницею, господарем гетьманського палацу М. Ханенком та медиком Гетьмана Лукашевичем старші осавули В. Кочубей і Г. Зеленевський, а також осавули Крига і Н. Блаватний супроводжували главу держави на II З'їзді хліборобів, що відбувся у Києві 15–20 жовтня 1918 року²³

Начальник власного Штабу П. Скоропадського Б. Стеллецький у своїх спогадах називає Г. Зеленевського одним з чотирьох осіб гетьманської Головної Квартири (О. Палтов, Г. Зеленевський, І. Полтавець-Остряниця й сам Б. Стеллецький), які мали найбільший вплив на главу держави²⁴. Г. Зеленевський незмінно був присутнім під час щоденних сніданків та обідів у палаці Гетьмана, на яких, окрім запрошених до частування гостей, зазвичай постійно харчувалися також начальник особистого Штабу Гетьмана, палацовий комендант, гетьманський господар (гофмаршал), його начальник господарчого відділу (метрдетель), генеральний писар Канцелярії Гетьмана, О. Палтов, Г. Зеленевський та чер-

говий ад'ютант. За стіл всідалися відповідно до чинів, а щоб не виникло якихось інцидентів, перед кожним прибором клали відповідну записку.

Водночас слід зазначити, що Г. Зеленевський був і досить відважною людиною. Так, наприклад, як згадував колишній Гетьман, його ад'ютант взимку 1918 року з власної волі перебрався в Росію до м. Орел, де тоді знаходилася Олександра Скоропадська, і вмовив її виїхати з міста, в котрому за кілька днів розпочався більшовицький терор. За цей порятунок своєї дружини П. Скоропадський „завжди з великою вдячністю” ставився до Г. Зеленевського і саме тому, можливо, не зважав на деякі особисті недоліки вдачі свого ад'ютанта. Додамо також і те, що прискіпливий і спостережливий Д. Донцов у своєму щоденникові у 1918 році зауважував, що Г. Зеленевський був „не такий дурний, як многі інші”²⁵.

А втім Г. Зеленевський належав не лише до того обмеженого близького до П. Скоропадського кола осіб, що мали вплив на главу держави, але й до так званого українофільського угруповання у ньому поряд із генеральним писарем І. Полтавцем-Остряницею²⁶ та міністром закордонних справ Д. Дорошенком. Саме ця трійця конкурувала з довіреними „русофілами” П. Скоропадського, а саме – з товаришем (заступником) міністра закордонних справ і персональним секретарем Гетьмана О. Палтовим та начальником гетьманського Штабу і його ж Головної Квартири Б. Стеллецьким. За словами останнього, на противагу

першим трьом, ці двоє (О. Палтов та Б. Стеллецький) „вживали усіх зусиль [аби] згладити... стосунки [з Росією] і зробити їх для загальноросійського напрямку не настільки шкідливими”, а якщо це їм не вдавалося, то вони запрошували на цю нараду дружину Гетьмана, „котра з’являлася нібито випадково і як жінка дуже від природи розумна знаходила спосіб примирити сторони та переконати свого чоловіка”²⁷.

Г. Зеленевський фактично постійно перебував при П. Скоропадському не лише у палаці та у столиці, але під час єдиного виїзду Гетьмана за межі Української Держави. Так Г. Зеленевський, який володів німецькою мовою, туркмен А. Західов, разом товаришем міністра закордонних справ О. Палтовим, супроводжували П. Скоропадського у вересні 1918 року під час його відвідин Німеччини і зустрічей з Імператором Вільгельмом II. 5 вересня того самого року ад’ютанти були представлені у палаці Вільгельмцрере Кайзерові особисто й отримали з його рук ордени, а під час урочистого сніданку Г. Зеленевський сидів за столом поруч з німецьким Імператором (з іншого від Вільгельма II боку сидів О. Палтов).

У 1920 році, вже після падіння Гетьманату в грудні 1918²⁸, полковник Г. Зеленевський продовжив співпрацю з П. Скоропадським в еміграції і був його довіреною особою²⁹. Тоді колишній Гетьман відряджав Г. Зеленевського до Відня з метою налагодження зв’язків із правими українськими угрупован-

нями, де він, зокрема, мав переговори з К. Левіцьким та хліборобами-державниками. Г. Зеленевський мав також зав’язати відносини з поляками. Окрім того, він привіз для В. Липинського особистого листа від П. Скоропадського з проектом як „спастися отчизну”. Втім головним завданням посланця до Австрії було здійснити переведення грошей гетьманського уряду (15 млн. депозитних авуарів) до Німеччини³⁰. У 1920 р. (як зазначалося в повідомленні Посольства УНР в Німеччині від 28 жовтня) він був одним з дев’яти членів щойно заснованої в Берліні філії Козачої ради Українського Вільного козацтва, яка „постановила знов ушанувати Скоропадського гетьманським титулом”³¹. Проте невдовзі саме через фінансові питання Г. Зеленевський і розійшовся із П. Скоропадським. За влади націонал-соціалістів продовжував мешкати в Берліні, де мав добре облаштовану садибу (принаймні у 1942 р.), підтримував зв’язки з німецькими офіцерами, що у 1918 р. служили в штабі окупаційних військ в Україні³².

Ось, фактично, і всі відомості, які певною мірою проливають світло на людські якості та життєві сторінки Гната Зеленевського, особа та роль якого в часи існування Української Держави 1918 року взагалі та щодо її Гетьмана – П. Скоропадського зокрема все ще залишається однією з найменш досліджених, порівняно з іншими сучасниками тих буремних семи з половиною місяців, в історії українського державотворення 1917–1920 років.

ПРИМІТКИ

- 1 Донцов Д. Рік 1918. Київ. – К., 2002. – С. 88.
- 2 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 80.
- 3 Там само. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 32.
- 4 Там само. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 16, 15 зв.; Ф. 1074. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 4.
- 5 Там само.
- 6 Там само. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 80.
- 7 Там само.
- 8 Там само. – Арк. 16, 15 зв.; – Ф.1074. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк.4.
- 9 Там само. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 80.
- 10 Там само.
- 11 Див.: Гай-Нижник П. Особисті ад'ютант-и й секретарі П.Скоропадського (до історії функціонування Головної квартири гетьмана України) // Український історичний журнал. – 2010. – №6. – С. 106–126.
- 12 ЦДАВО України. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 16, 15 зв.; Ф.1074. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 4.
- 13 Див.: Гай-Нижник П. Палац пана гетьмана – резиденція П.Скоропадського та його Головної Квартири: життя при Дворі // Пам'ять століть. – 2011. – № 5–6.
- 14 Див.: Гай-Нижник П. Начальники особистого Штабу гетьмана П.Скоропадського // Військово-історичний альманах. – 2010. – №21 (2). – С.45–56.
- 15 ЦДАВО України. – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 123.
- 16 Див.: Гай-Нижник П. Олександр Палтов – заступник міністра закордонних справ Української Держави (1918 р.) // Україна дипломатична. – Вип. XII. – К., 2011.
- 17 ЦДАВО України. – Ф. 4547. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 73 – 74.
- 18 Скоропадський П. Спогади. – Київ; Філадельфія, 1995. – С. 98.
- 19 ЦДАВО України. – Ф. 4547. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 74 – 75.
- 20 Див.: Гай-Нижник П.П. Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П. Скоропадським // Український історичний журнал. – 2011. – №4. – С.132–164.
- 21 ЦДАВО України. – Ф.1074. – Оп.1. – Спр.2а. – Арк. 54 зв. – 56.
- 22 Див.: Гай-Нижник П. Управління коменданта Штабу гетьмана П.Скоропадського та його збройні підрозділи (1918 р.) // Гілея. – 2010. – №41. – листопад; Гай-Нижник П. Костянтин Прісовський – військовий і державний діяч Росії, УНР та Української Держави: біографічний нарис // Гілея. – 2011. – №45 (3). – С.20–24.
- 23 Армія. – 1918. – 8 листоп.
- 24 ЦДАВО України. – Ф. 4547. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.123.
- 25 Донцов Д. Рік 1918. Київ. – К., 2002. – С. 249.
- 26 Див.: Гай-Нижник П. Власна його світлості пана гетьмана всієї України канцелярія (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) // Гілея. – 2011. – Спецвипуск. – Квітень. – Ч.1. – С. 67–75; // Гілея. – 2011. – №46 (4). – Ч.2. – С. 54-62.
- 27 ЦДАВО України. – Ф.4547. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 135–136.
- 28 Див.: Гай-Нижник П. Повалення Гетьманату П.Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.) // Гілея.– 2011. – №47 (5). – Ч.1. – С. 18–29; Гілея.– 2011. – №48 (6). – Ч.2. – С. 88–99; Гілея.– 2011. – № 52 (10).
- 29 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп.1. – Спр.123. – Арк.6–9.
- 30 Biblioteka Narodowa w Warszawie. – Спр. 23 XXIV-4a (11). – № м-ф. 87286. – Арк. 24.
- 31 Осташко Т. Українські монархічні сили в еміграції на початку 20-х років за даними дипломатичної служби УНР // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – Вип.5. – К., 2002. – С. 304.
- 32 Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 62149-ФП. – Арк. 124–132.